

بررسی تاثیر طراحی در بافت تاریخی بر پویایی و رونق بافت از دیدگاه احیا و باززنده سازی (نمونه موردی محله سنگ سیاه شیراز)

نازنین بالش زر

کارشناس ارشد معماری ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بین المللی کیش، گروه معماری، جزیره کیش، ایران
Nazanin.baleshzar00@gmail.com

سارا جامعی

کارشناس ارشد معماری ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بین المللی کیش، گروه معماری، جزیره کیش، ایران
Sara.jameie00@gmail.com

چکیده

در کشورهای با سوابق تاریخی و فرهنگی مانند ایران، مسئله بافت های تاریخی از جمله حساسترین و ظریف ترین مسائل معماری و شهرسازی به شمار می آید. شیراز به عنوان پایتخت فرهنگی ایران و مأمّن آثار تاریخی فراوان، باید دارای برنامه ای منسجم برای جهانگردان و گردشگران باشد تا از پراکندگی و متفرق شدن آنها در سطح شهر جلوگیری شود. در این پژوهش می خواهیم در ابتدا به اهمیت جهانگردی در بافتهای تاریخی شهر و سپس به تأثیر جهانگردی در بافتهای تاریخی شهر شیراز بپردازیم. در این بخش مطالعات میدانی در حوزه های تاریخی ویژه نیز صورت می گیرد. تجربه بلاواسطه محیط به ما کمک خواهد کرد تا مسائلی مانند ویژگی های کالبدی، رفتارهای اجتماعی، فرهنگ خاص ساکنین و... را ملموس تر ادراک نماییم که با توجه به این نیازهای منطقه ای، بافت و بناها بتوانیم طراحی کارآمدی داشته باشیم.

واژگان کلیدی: معماری، بافت تاریخی، احیا، باز زنده سازی، محله سنگ سیاه شیراز.

۱- مقدمه

مراکز تاریخی با تکیه بر اقتصاد پایدار و تاکید بر گردشگری می توانند منشا بهره برداری اقتصادی فراوانی گردند. این موضوع خود تجدید حیات مراکز تاریخی و بازگرداندن کارکردهای فاخر و برتر را به این فضاها با توجه به ظرفیت هایشان، به همراه دارد (عظیمی، پرتوی و شهابیان، ۱۳۹۱).

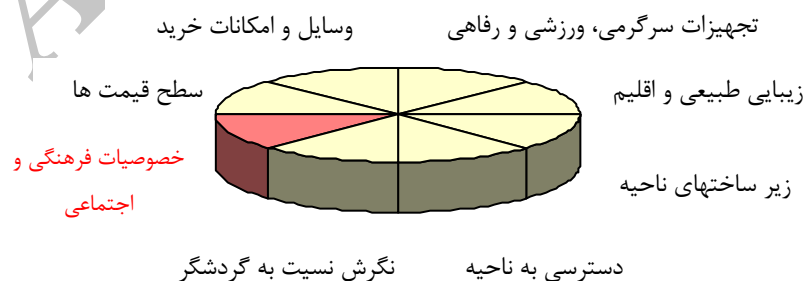
مرمت شهری و نوسازی و احیاء فضاهای تاریخی، جهت بازگرداندن این محورها به چرخه زندگی با رویکرد توریسم محوری در شهر می تواند از جمله جالب ترین جاذبه های شهری قرار گیرند و گردشگران را به سوی خود جذب کنند. آنچه باید مورد توجه قرار بگیرد این است که هدف نوسازی بافت های تاریخی شهری چیزی فراتر از اقدامی کالبدی- فضایی با رویکرد صرفاً سکونتی است. نوسازی و احیا شهری عملی فرهنگی است که سعی در انتقال ارزش های کالبد یافته به آینده دارد و این انتقال همراه حفظ ارزش های پایدار کهن و ابنیه های تاریخی در بافت های تاریخی است. توجه به نوسازی و احیا بافت ها ضرورتی است که نه تنها به لحاظ کالبد و عملکرد بلکه به لحاظ اقتصادی اجتماعی، فرهنگی و گردشگری از اهمیت قابل توجهی برخوردار می باشد. مرمت، نوسازی و احیا و باز زنده سازی بناهای تاریخی محورها با تغییر کاربری آن ها یا بدون تغییر کاربری در آن نقش بسیار مهمی در زمینه توریسم شهر خواهد داشت. عدم امنیت، کمبود خدمات و تاسیسات شهری عدم برخورد مناسب با توریسم توسط مردم ساکن بافت، عدم مشارکت مردم، عدم حسن تعلق مردم ساکن بافت ها در برخی محورها سبب بروز مشکلاتی شده و سبب شده تا اقدامات نوسازی و احیا آن ها را با مشکل و موانع برخورد کنند (کردوانی و مورد غفاری، ۱۳۹۰).

فضاهای تاریخی- فرهنگی شهرها شواهدی زنده از سنت های دیرین و سبک های فکری و هنری و همچنین شیوه معماری و شهرسازی پدیدآورندگان آنها هستند و از همین رو در زمره نواحی جذاب و مورد توجه مردم جای می گیرند و نقش مهمی در جذب گردشگران و سرمایه گذاران دارند.

۲- بافتهای تاریخی

بافتهای تاریخی همواره دارای جذابیت های ویژه برای جهانگردان بین المللی و بومی هستند. در سال ۲۰۰۳، گزارشی از جهانگردان تاریخی - فرهنگی منتشر کرد. بیشتر از ۸۱ درصد جوانان که در سال ۲۰۰۲ سفر نمودند به عنوان جهانگرد تاریخی - فرهنگی شناخته شدند .

نمودار گانت ولارسن ۸ منبع جذب جهانگرد را معرفی می نماید که یکی از آنها خصوصیات فرهنگی اجتماعی موجود در بافتهای تاریخی است.

نمودار ۱- نمودار گانت ولارسن ۸ منبع جذب جهانگرد

نمایش ساختمانهای تاریخی، مناظر خیابان، محلات و نشانه های خاص بر مشخصات محلی یک ناحیه تأکید می کنند. محلات تاریخی با مخلوطی از جاذبه ها و آسایش خود به کلی مورد علاقه افراد پیاده هستند. به همراه مؤلفه های آموزنده خود، حاوی حس مکان هستند و تجربه ای به یاد ماندنی برای بازدیدکنندگان رقم می زنند.

ترکیب سبک تاریخی و مفاهیم اجتماعی برای هر شهر یک هویت ویژه را ایجاد می نماید. شهرهای تاریخی به دلیل هویت ویژه آنها، اتصال کالبدی با گذشته و تداوم سنتی زندگی ارزشمند می باشند.

همچنین شیوه هایی که یک کشور بوسیله آن خود را به جهانگردان عرضه می نماید می تواند با عوامل فرهنگی مشخص گردد. فرهنگ بخش مهمی از زندگی افراد در شهر است، عنصر پویا و رشدیابنده جامعه، اتصال پیوسته از گذشته به حال و به سمت آینده. بر این اساس عوامل فرهنگی شامل سرگرمیها، غذاها، نوشیدنیها، مهمان نوازی، معماری، محصولات تولیدی و صنایع دستی کشور و تمام خصوصیات و روش زندگی یک ملت است (Goeldner, ۲۰۰۶).

در این راستا راجرز معتقد است که نگهداری ساختمانها به معنای نگهداری مزایا ویا تداوم فرهنگ است- ما در حقیقت از فرهنگ و نه ساختمان حفاظت می کنیم.

زمانی که فرهنگ به عنوان تنها عامل جذابیت عمومی ناحیه جهانگردی تشخیص داده می شود، یکی از عوامل غنی و تنوع نیز می باشد. عناصر فرهنگی جامعه، بازخورد کاملی از روشهایی است که مردم آن جامعه زندگی، کار و تفریح می نمایند.

نتیجه این که بافتهای تاریخی یکی از ارکان ارزشمند و هویت بخش در شهرها می باشند. عناصر، بناها و نحوه شکل گیری و شبکه های عبور و مرور در هر بافت تاریخی نشان از نحوه زندگی اجتماعی ساکنین آن شهر دارد.

حفظ آثار تاریخی به عنوان یک مسئله معنی دار و راهی جهت تقویت تصور ذهنی از زمان مطرح است. عناصر گذشته را نه به خاطر خود آنها و نه به عنوان تلاشی فداکارانه و غیر عملی جهت توقف تغییر، بلکه برای القا بهتر معنی تاریخی حفظ می کنیم. بنابراین، این به مفهوم تجلیل از تغییر و تضاد ارزشهایی است که تاریخ به دنبال دارد. به معنی پیوند دادن فرآیند گذشته به ارزش ها و تغییرات کنونی است تا تلاش برای جدا کردن آن از آنها.

۳- ویژگی های بافت قدیم

آنچه را که به عنوان مشخصه و ویژگی بافت قدیم از نظر کالبدی - فضایی و همچنین از نظر خصوصیات ساکنین بافت می توان مورد بررسی قرار داد به شرح ذیل می باشد:

- **محرمیت** : سلسله مراتبی از محرمیت در بافت قدیم وجود دارد که در بافت جدید مشاهده نمی شود. این عدم محرمیت ، موجب ایجاد اشرافیت نیز شده است.
- **توجه به اقلیم**: در ساخت ابنیه در بافت قدیم ، ویژگی های اقلیمی بسیار مورد توجه قرار می گیرند. ساختار بناها معمولاً به صورت حیاط مرکزی در نظر گرفته می شد. جهت آفتاب گیری در زمستان ، سایه اندازی در تابستان و همچنین مقیاس انسانی در گذرها توجه می شده است.
- **استفاده از مصالح بومی** : در این مناطق مصالح بومی و محلی جهت ساخت و ساز بکار گرفته می شد. غالباً چاله هایی که در اطراف شهر بوجود می آمد به دلیل استخراج این مصالح بوده است. استفاده از مصالح بومی وحدت و هماهنگی نما را بوجود می آورد.
- **ساختار ارگانیک**: این بافت به صورت غیرهندسی و طبیعی می باشد. بر این اساس راه های شکل گرفته نیز به تدریج

و خودبخود شکل گرفته و به صورت غیرمستقیم و پیچ در پیچ بوده اند. سطوح و نماهای خارجی بناها فاقد طراحی از پیش تعیین شده بودند و نسبت به سطوح داخلی آنها بصورت هماهنگ ساخته می شدند.

- **معايير کم عرض و تودرتو:** معابر موجود در بافت قدیم از چند جهت قابل بررسی می باشند:
  - نظام و سلسله مراتب راه
  - کیفیت راه
  - مقیاس راه
  - تناسب، طول، عرض و ارتفاع
  - هریک از انواع راه ها از موقعیت و خصوصیات کمابیش معینی برخوردار بودند که موجب هدایت و کنترل فعالیتها و رفتارهای جاری در آنها می شد.
- **کالبد فرهنگی و ساکنین فرهنگ گرا:** ساکنین این محلات افرادی فرهنگ گرا و متکی بر آداب و سنن بوده اند و کالبد بناها برگرفته از عقاید و ایده های آنان می باشد
- **درونگرایی:** نماهای ساده و هماهنگ ابنیه در این بافت، نگاه هر بیننده ای را به خود جلب می نماید. آنچه که ابنیه افراد متمول را از طبقه پایین متمایز می نماید، سبک معماری درونی آنهاست. این درونگرایی به سبب تجارب تاریخی است که ساکنین این بافت طی دورانی متمادی کسب نموده اند.
- **ارزش میراث فرهنگی:** بافتهای تاریخی و ابنیه موجود در آن دارای ارزشی است که باعث می گردد به عنوان میراثی به جامانده از گذشتگان حفاظت گردد.
- **آسایش:** شکل گیری ارگانیک بافت و نحوه طراحی شبکه معابر در آن موجب عدم ورود ترافیک و غریبه به بافت شده و آسایش ساکنین تأمین می گردد. وجود حداقل بازشوها در گذرها، سکوی نشستن در ورودی منازل و سردر شناساننده واحدها، سهم بسزایی در شناخت محله دارد.
- **مقیاس:** بیشتر ساختمانهای بافت قدیم و همچنین معابر آن دارای مقیاس انسانی می باشند و از نظر طول، عرض و ارتفاع متناسب هستند.
- **هویت:** بافت قدیم دارای ویژگی ها و هویت خاص خود است که این گونه مناطق را از دیگر مناطق شهر متمایز ساخته و حس مکانی متفاوت به آن می بخشد.
- **حس جهت یابی:** نحوه طراحی بافت، نشانه های بومی، توجه به مصالح بومی و فرهنگ ساکنین، همگی موجب حس شناسایی و جهت یابی دریافت گردیده است (پور جعفر، ۱۳۸۸).

ابنیه موجود در بافت قدیم را از جنبه کیفیت و ارزش می توان بصورت زیر طبقه بندی کرد:

۱-۴- معماری

در این طبقه بناهایی قرار می گیرند که از نظر سبک نمونه ای از سبکهای گذشته باشند. ساختمانهای قدیمی از نظر نما، مقطع، طراحی، مصالح و سازه از ساختمانهای جدید متمایز می باشند.

۲-۴- تاریخی

این ابنیه از نظر وقوع یک حادثه مهم اجتماعی، سیاسی و یا اقتصادی واجد ارزش حفاظت هستند.

۳-۴- اجتماعی

این دسته بیانگر اوضاع اجتماعی، فرد و یا گروه خاصی است مانند مجلس و...

۴-۴- سیاسی

این ابنیه بیانگر اوضاع سیاسی گذشته می باشند مانند حسینیه و...

۵-۴- اقتصادی

این دسته ساختمانها در گذشته به عنوان اهرم های اقتصادی یک منطقه محسوب می شدند مانند کارخانه و...

۶-۴- مذهبی

ساختمانهای این دسته دارای ارزش مذهبی جهت حفظ و نگهداری هستند مانند مسجد و امامزاده

۷-۴- قدمت

بافت سنتی و ساختمانهای موجود در آن به دلیل قدمت و نمایش کالبدی از دوران گذشته واجد ارزش نگهداری می باشند. قدمت بافت بیانگر خصوصیات دوران گذشته است (پور جعفر، ۱۳۸۸).

باتوجه به موارد فوق و ارزش فراوان بافتهای تاریخی، حفاظت و نگهداری از این گونه بافتها ضروری می نماید. بنابراین در ذیل مسئله حفاظت شهری و انواع آن به تفصیل مورد بررسی قرار می گیرد.

۵- روند برخورد با بافتهای قدیمی

در برخورد با بافتهای قدیم و تاریخی، سه طرز تفکر وجود دارد:

۱-۵- تفکر موزه ای

در این طرز فکر، بافت قدیم به عنوان موزه جهت بازدید عموم، نگهداری و حفاظت می شود.

۲-۵- تخریب بافت

به دلیل ارزشهای اقتصادی و کاربردی و بدون توجه به ارزشهای تاریخی و فرهنگی، بافت به عنصری مزاحم تبدیل شده که باید

تخریب گردد.

۳-۵- حفظ زندگی در بافت

این راه حل که در دهه های اخیر مورد توجه قرار گرفته است، تلاش برای حفظ ارزشهای تاریخی و فرهنگی از طریق حفظ زندگی در آنهاست. جهت نیل به این هدف دو گروه فوق باید انعطاف از خود نشان دهند و قدری از مشکلات را حل نمایند. اپلیکیشن معتقد است شهر قدیمی، مقیاس انسانی، فردگرایی، هنرمندی، غنای و تنوع را نشان می دهد که در شهرهای مدرن، پلاستیکی و ماشینی با عناصر تکراری و پروژه های بزرگ مقیاس آن دیده نمی شود. « حفاظت یک برنامه ریزی دقیق و مدیریت منابع محدود و ارزشمند است. یک فرایند آگاهانه جهت کنترل و اداره برای حداقل تغییرات است که بقای میراث فرهنگی را در بلندمدت تضمین می نماید.» با توجه به موارد مطرح شده می توان گفت حفاظت شهری دارای سه بعد می باشد: فیزیکی، فضایی و اجتماعی. هر سه مورد با یکدیگر در محتوا و داشتن مسئولیتهای کلیدی اشتراک دارند و هر سه توسط عامل چهارم زمان احاطه می گردند.

- **بعد فیزیکی:** رابطه نزدیک با حفاظت ساختمان دارد و بر ظاهر ساختمان تأکید می نماید. این بعد، پروژه هایی چون ساختمانهای قدیمی، گروهی از ساختمانها، ساختمانهای جدید و جنبه های دیگر مثل مبلمان خیابان را پوشش می دهد.
- **بعد فضایی:** شامل دیدگاه کلی برنامه ریز شهری است که بر ارتباط بین فضاها و کاربری آنها، رفت و آمد، ترافیک و ارتباط فضای داخلی با خارجی است.
- **بعد اجتماعی:** این بعد با استفاده کنندگان، جامعه محلی و جمعیت شهری در ارتباط است. تعریف آن در مقایسه با دو عامل دیگر دشوار بوده اما اهمیت آن افزون تر است زیرا تداوم حفاظت در گرو تداوم زندگی شهری می باشد.

۶- مفهوم باززنده سازی شهری

باززنده سازی شهری معاصر تنوعی از موضوعات و مسائل را در بر می گیرد و از آنجایی که شهرها در حال تغییر و تحول دائمی هستند، این موضوعات و مسائل نیز تحت تأثیر محرک ها و متغیرهای گوناگون درونی و بیرونی به طور دائم تغییر می یابند. از این رو ارائه یک تعریف از مفهوم باززنده سازی شهری به طور گریزناپذیری نیازمند یک رویکرد یکپارچه و تحلیل جامع از پویایی و تغییرپذیری شرایط در شهرهای معاصر میباشد. باززنده سازی شهری به منظور بازگرداندن زندگی دوباره به جوامع و اقتصاد شهری و همچنین بهبود بخشیدن به اراضی فرسوده و فعالیت های نا کارآمد جاری در آن و ایجاد فرصت های نوین و محیط زیست بهتر برای نسل های بعدی انجام میگردد (حسینی کومله و ستوده علمباز، ۱۳۹۲).

۶-۱- بازسازی در بافت های فرسوده شهری

بازسازی در بافت های فرسوده شهری به طرح و برنامه های شهری نیازمند می باشد. ارتباط بین این طرح ها و تأثیرات متقابل آنها در سطوح کلان، میانی و محلی به عنوان یک ضرورت منطقی قابل تأمل و تعمق می باشد. طراحی فضاهای شهری (با تکیه بر دانش شهرسازی) و کیفیت اجرای سازه کالبدی شهر، تعیین کننده میزان تأثیر پذیری در هنگام وقوع زلزله است. ایجاد فضاهای باز، تأمین عرض مناسب معابر شهری، مکان یابی فضاهای امداد و تخلیه امن شهروندان، خدمات رسانی ضروری (اورژانس، بیمارستان، ایستگاههای آتش نشانی) نوع استقرار در سطوح افقی و عمودی، راهکار مناسبی است که در جهت تعدیل و تقابل با پدیده زلزله می تواند در بازسازی بافت های فرسوده شهرها مورد لحاظ قرار گیرد (کول آبادی، ۱۳۸۸).

۶-۲- ایجاد کاربری های جدید در بافت های قدیم

امکان ایجاد کاربری های جدید در همه بافت های تاریخی وجود دارد. برای نمونه مسافری که وارد شهری می شود، علاقه دارد در مکانی مناسب غذا صرف کند، در این صورت چه مکانی مناسبتر و بهتر از اینکه برای مثال یک حمام قدیمی یا آب انباری متروکه و یا ساختمانی در داخل یک باغ تاریخی برای این منظور از سوی مدیران شهر به صورت رستوران تجهیز و آماده شده باشد تا علاوه بر خوردن غذا در محیطی متفاوت با فضاهای بی روح مدرن، محیطی توأم با تجربه و هیجان و با شیوه عرضه غذا به صورت سنتی، به خاطر انگیز ساختن این سفر کمک نماید. به این ترتیب فرد میتواند با شیوه و آداب زمان های دور اهالی آن شهر آشنا شده و به ارزش آن مکان نیز پی ببرد و در عین حال حفظ بنا در شرایط این چنینی و با توجه به کاربری جدید برای تمامی اهالی دارای ارزش ویژه ای خواهد بود (کوچکیان فرد، ۱۳۸۶).

۷- ابعاد جهانی مساله طراحی معماری در بافت های تاریخی

در سال ۱۹۳۱ م در شهر تاریخی آتن انجمنی از باستان شناسان، معماران و مطلعان امور ابنیه اجتماع کردند و مقرراتی برای حفظ آثار باستانی تدوین نمودند، در ماده ۶۵ این منشور چنین آمده است، ارزش های معماری باید محافظت شوند، چه آن گاه که صحبت از بناهای منفرد به میان است و چه زمانی که هسته های کامل شهری مورد نظرند. ماده ۶۷ می گوید: مشروط بر آن که حفاظت آنچه گفتیم مستلزم از خود گذشتگی گروه های انسانی نباشد که با شرایط غیربهداشتی درگیر هستند.

بر مبنای ماده ۷۰ این منشور، به کار بردن سبک های گذشته در ساختمان های جدید واقع در محوطه های تاریخی به اتکای ادعاهای زیبایی شناسانه، به عواقب نامیمونی منجر می شود. به هیچ صورت نباید اجازه داد که این عادت تداوم یابد و به هر شکلی، این گونه خواسته ها و اقدامات عملی شوند. و بر مبنای ماده ۹۵: منافع خصوصی، مشروط و تحت لوای منافع عمومی خواهند بود (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۶).

نکته حایز اهمیت این است که بهسازی و مرمت بافت های شهری، به طور مجزا و مستقل و به عنوان یک مجموعه شهری زنده و پویا تا قبل از جنگ جهانی دوم هیچ گاه مورد توجه این کنگره ها قرار نگرفته بود. اولین سمینار بین المللی که به طور آشکار به مرمت و حفاظت و بهسازی بافت های شهری توجه می کند، کنگره گوبیو در سال ۱۹۶۰ م است. در این کنگره، اهمیت وضعیت اجتماعی شهرها ذکر گردیده و موارد و موضوعات بازسازی در یک قسمت از شهرها به عنوان عملی اجتماعی تلقی می گردد و از مقامات دولتی خواسته شده برای محافظت جنبه های هنری یک فضای زنده اقدامات لازم به عمل آید (پورجعفر، ۱۳۸۸).

در ۱۹۶۲ م توصیه نامه یونسکو به منظور حفاظت از زیبایی و ویژگی های مجموعه و چشم اندازهای محیطی شهری و روستایی تدوین گردید (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۶) دو سال بعد در کنگره بین المللی ونیز (۱۹۶۴ م) هم موضوع مرمت و بهسازی بافت های شهری مورد تاکید قرار گرفت. در اولین ماده از این قطعنامه آمده است: «مفهوم اثر تاریخی نه فقط شامل ساخته های معماری منفرد می گردد بلکه فضای شهری و مناظر را نیز در بر می گیرد». در سال ۱۹۷۲ م بار دیگر در کنگره رم تاکید می شود:

«... اصالت و شخصیت کلی ارگانیزم های شهری باید مورد حفاظت قرار بگیرد...»

در همان سال، ضمن سومین اجلاس کمیته ایکوموس در بوداپست، بیانیه ای صادر شده که بر اهمیت مجموعه های تاریخی و قدیمی به صورت بخشی از محیط انسانی تاکید دارد. هدف اصلی این بیانیه، تاکید بر استفاده از معماری معاصر در مجموعه های ساختمانی و باز زنده سازی ابنیه یا بافت با عملکرد مناسب است (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۶).

در ژوئیه ۱۹۷۳ م در کنگره ایکوموس در شهر تاریخی زوریخ سوئیس، سال ۱۹۷۵ م را به عنوان سال اروپایی ذخایر معماری

اعلام کردند و قرار شد، بررسی جامعی تحت عنوان «آینده ای برای گذشته ما» صورت بگیرد.

برخی از مهم ترین خواسته های کنگره ایکوموس به شرح زیر بود:

- شناخت حقایق ناشی از آگاهی و توجه عامه به ارزش اجتماعی معماری.
- شناخت آمادگی ها و استقبالی که جامعه نو صنعتی پیشرفته اروپا به خصایص فرهنگی ویژه اش از امر حفاظت و احیای بناها و محوطه های تاریخی خواهد کرد.
- نحوه یا نحوه های همکاری و مقابله مقامات مسئول دولتی محلی با این فعالیت جدید در توفیق یافتن به امری که هدفش اجرای بعضی طرح های نمونه است (پورجعفر، ۱۳۸۸).
- کنگره آمستردام در سال ۱۹۷۵ تدوین منشور اروپایی ثروت معماری را در دستور کار قرار داد. این کنگره بر ملاحظاتی تاکید داشت که برخی از آنها عبارتند از:
- ثروت معمارانه اروپایی شامل ساختمان های با ارزش استثنایی منفرد و فضاهای محیط بر آن و محاط در آن، مجتمع های معماری، محله های شهری و روستایی است.
- کیفیت دوباره بخشیدن به محله های کهن، بدون دگرگونی های اساسی در ترکیب اجتماعی ساکنان.

۸- ضوابط کلی طراحی معماری در بافت های تاریخی

از مطالعه منشورها و بیانیه ها چنین برمی آید که از بین تمامی مسایل گوناگون مطرح در حوزه مداخلات معماری و مرمتی در بافت های تاریخی، بخش هایی بین تمامی این بافت ها و مناطق (صرف نظر از اقلیم، فرهنگ و پیشینه تاریخی آنها) مشترک هستند. این مسایل که به عنوان ضوابط کلی طراحی در حوزه معماری و مرمت بافت تلقی می شوند، از دیدگاه نظریه پردازان مورد بررسی قرار می گیرند:

۸-۱- مدیریت تغییر

به هنگام تفکر در بافت های قدیمی شهرها، چیزی که به صورت جداناپذیری از آن در ذهن خطور می نماید، مساله زمان و گذشت زمان است. گذر زمان نیز به نوبه خود عجین با تغییر است. تغییر یک عامل، موجبات تغییر در دیگر عوامل وابسته را فراهم می نماید. بنابراین، نیاز به مدیریت این تغییر امری است که نباید نادیده گرفت. مساله دیگر بافت های قدیمی امر توسعه و طراحی معماری در کنار این بافت هاست. برای انطباق با تغییر فزاینده، تمایل افزونی برای پایداری با محیط اطرافمان حس می گردد، تمایلی برای حفظ اشیا و مکان هایی که با آنها رشد نموده و آشناییم و نسبت به آن احساس هیجان و عشق داریم. در هنگام کار با محیط تاریخی، نیازمند حساسیت به ریشه ها هستیم. هدف، حفظ ارزش های گذشته است، در حالی که آمادگی تغییر بعضی اجزا به منظور درج اجزای جدید برای انطباق یافتن با الگوهای نوین فعالیت، تکنولوژی های در حال توسعه و امکان ادامه زندگی بنا و بافت فراهم می گردد. به عبارت دیگر، طراح خوب، تغییر و تعدیل را به گونه ای مدیریت می نماید که نه تنها گذشته را حفظ نماید، بلکه چیزی را به درک ما اضافه نموده در عین حال که موقعیت هایی را برای آیندگان

می‌گشاید؛ چرا که بناها و بافت‌های تاریخی برای زنده ماندن نیازمند آن هستند که مورد استفاده قرار گیرند. بافت جدید و قدیم را بایستی در هم تنید و بافت تا به فرایندی فراتر از صرفاً استفاده مجدد از بافت دست یازید.

۸-۲- دریافت مضامین نهفته در بافت‌های تاریخی

در توجه به بافت‌های تاریخی می‌باید به مفاهیم و مضامین نهفته در آنها دقت نمود، نه اینکه صرفاً به تقلید از این آثار پرداخت و لباس و پوشش سبکی تاریخی را به ساختمان‌ها پوشاند که مضافاً موجب تحریف در زمان ساخت شده و تعلق بافت تاریخی را نیز فراهم خواهد آورد. در عین حال، نمی‌باید این تاثیر و دستیابی به تعادل با بافت قدیمی، مانع نوآوری‌های معماری گردد.

۸-۳- پیوستگی

تمامی سیاست‌گذاران بر لزوم حس پیوستگی از پرسپکتیوهای مختلف، فارغ از هر گونه سبک، محیط، مشتریان و طراحان، تاکید می‌کنند. نکات برجسته‌ای که در مورد پروژه‌های جدید انجام یافته در نواحی مهم تاریخی قابل تامل است، این است که همگی در عین توجه به تاریخ، به واژگان معماری قرن بیستم نیز توجه نموده‌اند؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت: معماری مدرن امروزی دیگر قطع رابطه با گذشته و سنت‌ها نیست.

۸-۴- یکپارچگی

در حین ایجاد هر تغییری، حفظ یکپارچگی اصلی است که عمیقاً تمامی دیگر جنبه‌های طراحی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بدون یکپارچگی، کیفیات مقیاس، بافت، رنگ، تناسبات و جزئیات کاربردی محدود خواهند داشت. البته واضح است بنایی که تمامی این ضوابط را دارا باشد، مقبولیت بیشتری در متن تاریخی پیدا خواهد کرد. اما فقدان یکپارچگی موجب کج فهمی می‌گردد. بنابراین، هر ساخت و سازی که اجازه نوآوری و خلاقیت را داده و در عین حال کمترین آسیب بصری را موجب گردد، به ایده آل‌ها نزدیک تر است.

۸-۵- زیبایی

اساسی‌ترین ضابطه به اعتقاد کانتاکزینو- که ابتدا و انتهای هر گونه ضابطه‌ای است، زیبایی است. دیگر ملزومات عبارتند از: بیان صحیح از عملکرد بنا؛ یکپارچگی یا صداقت در ساخت؛ سادگی طراحی که در عین اینکه به نیازها پاسخگو است، بخش زائدی را نمایش نمی‌دهد و بالاخره هماهنگی که هم در درون بنا و هم در ارتباط با محیط شهری گسترده تر اطرافش، مورد نیاز است. وی علیرغم دیگر نظریات رایج، بازگشت به سبک‌های بومی اولیه و استفاده از مصالح سنتی را راه حلی موثر ندانسته و بر حفاظت از مقیاس، بافت و هماهنگی تاکید می‌نماید (Cantacuzino, ۱۹۹۸).

۸-۶- سنت و هویت

رویکرد مداوم به نخواستی و مدرنیسم زاییده نیازهای اجتماعی و اقدامات مقطعی و شتابزده است و حوزه و محدوده ساختار سنتی را با تغییرات عمده روبه‌رو ساخته است (کیانی، ۱۳۸۵). در طراحی نوین در محوطه‌های تاریخی توجه به سنت‌ها بسیار حائز اهمیت است؛ چرا که به عنوان نیروی محرکه شهر عمل می‌کند. معماران قدیمی، بر اتصال خود با تاریخ، تاکید می‌کنند و تلاش کردند تا تاریخی تصویری را بازآفرینی نمایند و در عین نگاه به گذشته مدرن نیز داشتند (Adam, R., ۱۹۹۸).

اصالت، بدون شک ارزش و هدفی پسندیده برای طراحی شهری در بافت سنتی در هر زمانی است. به تعبیر فیلسوف برجسته لیونل تیرتلینگ راه حل‌های بسیاری برای ارائه گسترده‌تر مفهوم و اهمیت آن در مبحث حاضر (این پژوهش) وجود دارد. اول

این که اصالت را می توان مشخصاً به تعلق داشتن به شخص، جامعه، مکان و زمان خاصی تعبیر کرد. ایده اساسی دیگری را که در هر کار به عنوان درون مایه اساسی و معیاری برای اصالت مطرح می کند، نقش مایه اصلی است که مکرراً در اثر به کار گرفته می شود. به طور جامع تر، این مبحث می تواند نشان دهنده کل یک منطقه و یا شیوه زندگی باشد. به عنوان نمونه، شهر اصفهان لبریز از نقش مایه ها است که در بازارها، میدان ها و باغ هایش و به طور کلی در روش زندگی مردمانش حضور دارد. به طور خلاصه می توان گفت: کارهای اصیل نقش مایه هایی درون دارند که نه فقط برای ادراک خود کارها، بلکه به خاطر واقع شدن در مکانی خاص و در زمانی خاص نقش اصلی دارند (جی رو، ۱۳۸۴).

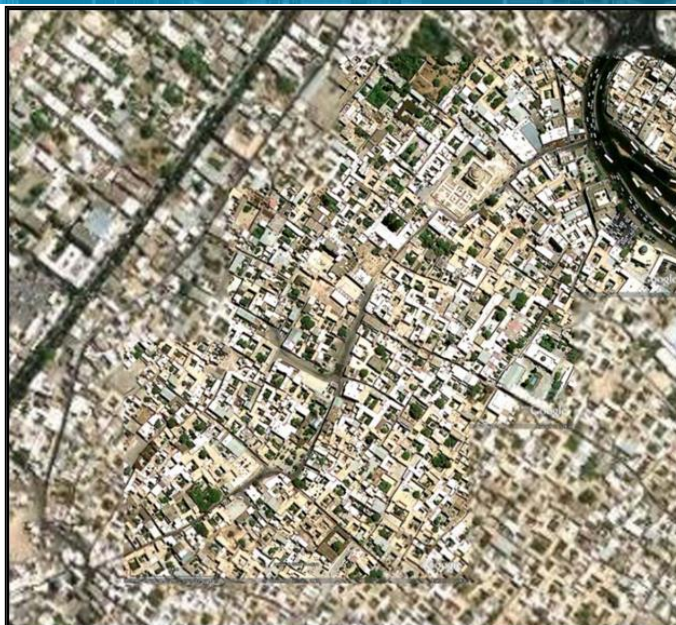
۹- اصول و ضوابط مدون طراحی در بافت تاریخی

لزوم توجه و به کارگیری منشورها و آیین نامه ها در حوزه اجرا و به خصوص در برخورد با بافت های تاریخی امری بدیهی است، اما اینکه تا چه اندازه این دستوالعمل ها به کار گرفته می شوند و مسئولین و مجریان شهری به آنها پایبند هستند، مساله دیگری است. در نگاه کلی آنچه به عنوان یک اصل فراموش شده به چالش گذاشته می شود، کاربری کردن همین دستوالعمل ها در برنامه ریزی بافت های تاریخی شهری است. وفاداری به دستوالعمل های ذکر شده و بومی کردن آنها براساس نیازهای موجود در یک بافت تاریخی، باید به عنوان یک هدف در دستور کار هر برنامه مرمتی و حفاظتی بافت قرار گیرد. در این پژوهش، جهت نیل به این هدف، به بررسی وجوه خاص طراحی در محیط های تاریخی پرداخته شد. در ادامه اصول و ضوابط مرتبط با این وجوه مورد بازخوانی قرار می گیرد. در این استخراج و انطباق، نکته اساسی که مورد توجه قرار دارد، کاربرد شیوه های مدیریتی و برنامه ریزی در برخورد با بافت های تاریخی است. از این رو تلاش شده، تا نیازها و کمبودهای مدیریتی و کالبدی موجود در محدوده بافت های تاریخی مورد تاکید قرار گیرد.

به طور عمده، در حال حاضر، بافت های تاریخی درون شهری کشور با مشکلات عمده ای در حوزه کالبد معماری، منظر، شبکه دسترسی ها، یکپارچگی درونی بافت و مالکیت ابنیه درگیر هستند. البته، مسائل ریزتر و فراوان تری نیز به چشم می خورد که گاه در مناطق مختلف به شکل های گوناگون بروز پیدا کرده اند. البته، بسیاری از آنها از همین مساله عمده مطرح شده سرچشمه می گیرند. لذا در این پژوهش، رویکرد عمده بر مسایل عمومی تر استوار شده و جداولی جهت بررسی و ارائه راهکارهای بین المللی در رابطه با آنها تنظیم گردیده است.

جدول ۱- ضوابط و دستوالعمل های طراحی معماری در بافت های تاریخی در تطبیق با وجوه خاص طراحی معماری در آنها

وجوه خاص طراحی	ضوابط و استانداردهای مدون
کالبد معماری الف) گونه شناسی ب) الگو ج) مواد و مصالح د) دانه بندی و) عرصه و اعیان ه) جزئیات معماری ی) هماهنگی با محیط طبیعی پیرامونی	لزوم حفظ الگوهای معماری سنتی در طراحی در بافت های تاریخی هماهنگی با محیط طبیعی و مقوله زیست محیطی و جغرافیایی هماهنگی با محیط تاریخی حساسیت به ریشه ها لزوم مدیریت تغییر با گذشت زمان توجه به زیبایی بافت، سادگی طراحی در عین توجه به نظم، وحدت، ارتباط و وابستگی تعادل و هماهنگی و پرهیز از تضاد زیاد توجه به شکل و فرم و ترکیبات به کار رفته در ابنیه و بافت پیرامونی آنها
پیوستگی و یکپارچگی	حفاظت به شکل زمینه گرا (هماهنگی جدید با قدیم) اصالت و شخصیت کلی ارگانیزم های شهری باید مورد حفاظت قرار گیرد حفاظت فراگیر شامل تحلیل کالبدی فضایی و باز شناخت شالوده های آن کیفیت دوباره بخشیدن به محله های کهن بدون دگرگونی اساسی در ترکیبات اجتماعی

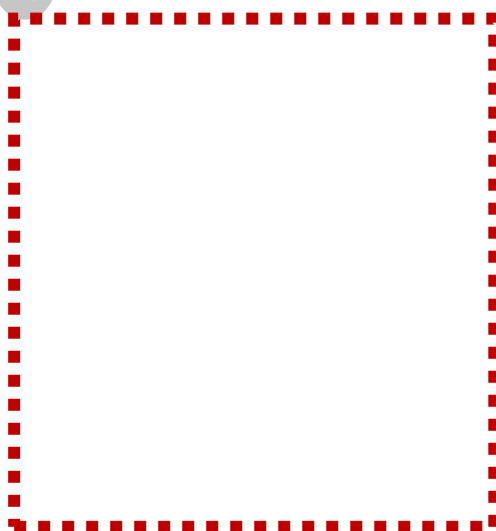

دقت در مضامین نهفته در بافت تاریخی
لزوم ایجاد یکپارچگی در متن تاریخی

۱۰- گذر سنگ سیاه

سنگ سیاه نام محله‌ای بسیار قدیمی در شیراز است که نام آن ماخوذ از سنگ قبرسیاهی است که منتسب به سیبویه بیضایی است. تاچندی پیش سنگ قبراین دانشمند که بصورت سنگ سیاهی بود در گوشه دکانی دیده می شد. در زمان کریمخان محله درب کازرون رابر آن منضم کرده وبه آنها محله سنگ سیاه گفتند.

حدود این محله در قدیم از طرف جنوب و جنوب غربی حصار شهر بوده واز طرف شمال به محلات میدان شاه سرباغ واز سمت شرق به محله سر دزک محدود می باشد. حدفاصل این محله و محله سرباغ محله ارامنه واقع شده که دارای کلیسا وبازارچه کوچکی است (افسر، ۱۳۵۳).

تصویر ۱- محدوده محله سنگ سیاه شیراز

از بقاع و اماکنه قدیمی در این محله بقعه سید حاجی غریب (سید تاج الدین غریب) و مسجد سیاه و شان، مسجد علی، مسجد وحسینیه کردها، قبرسیبویه، مسجد و حسینیه مشیر است.

محور سنگ سیاه به دلیل استقرار بیش از ۳۰ عنصر با ارزش تاریخی - فرهنگی و پیوند دو محله پرجمعیت از اهمیت زیادی برخوردار است. این محور با انشعابات آن حدود ۱۵۰۰ متر طول دارد. اولین عنصری که در ابتدای محور قرار دارد مسجد ابوالفضل است که هر هفته بر اساس اعتقادات دینی پذیرای هزاران مشتاق زیارت این محل می باشد. در این محله قدیمی با کوچه‌های تنگ و باریک، همچنان زندگی جریان دارد و عمر برخی از خانه‌های آن به ۱۰۰ سال می‌رسد.

۱-۱۰- بررسی آثار تاریخی موجود

در ذیل به معرفی برخی آثار تاریخی بافت پرداخته و آنها را از لحاظ عملکرد و فعالیت مورد بررسی قرار می‌دهیم.

- **آرامگاه سیبویه:** قبر این دانشمند پارسی و واضع علم نحو در زبان عربی، در قدیم در جنوب محور و در قبرستان باهلیه قرار داشته که در میان مردم از شهرت زیادی برخوردار بود. علت این امر وجود سنگ سیاه چهارگوشی بوده که امروزه در محوطه آرامگاه قرار دارد و در گذشته مردم شیراز جهت شفا یافتن به این سنگ مراجعه می‌کردند. در سال ۱۳۵۵ ساخت آرامگاه جدید این دانشمند فارسی با خرید و تخریب چند منزل اطراف آن انجام شد. امروزه ایجاد مرکز فرهنگی - هنری در مجاور آن به تقویت نقش این آرامگاه در بافت کمک نموده است.

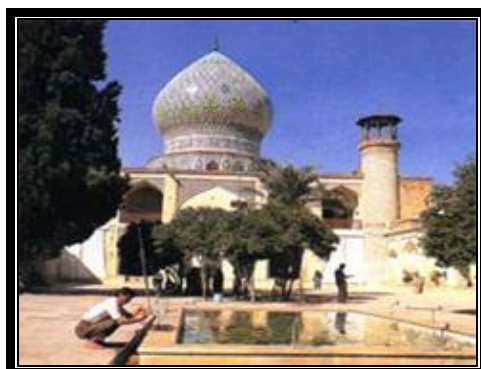
- **بقعه بی بی دختران:** بی بی خدیجه، ام عبدالله از فرزندان زین العابدین (ع) است که به بی بی دختران معروف است. این بقعه دارای گنبدی بلند است و در زمان زندیه ساخته شده است. بنیاد بقعه را زنی از سلاطین نهاده و چون به دلیل زلزله تخریب شده، محمدقلی خان ایلخانی عمارت را تجدید و تعمیر کرد. در ابتدا اطراف بقعه قبرستان بوده. این بقعه دارای دو طبقه بر روی سطح زمین و یک زیرزمین می باشد. حیاط آن نیز دارای حوضی مربعی در جلو بقعه و دو باغچه در طرفین آن بوده است.

تصویر ۲- بقعه بی بی دختران (مآخذ: www.pachian.com)

- **بقعه سید تاج الدین غریب:** آرامگاه سید تاج الدین غریب از بقاع متبرک شیراز است که پیش از دوره قاجاریه در نزدیک دروازه کازرون در کوچه ای احداث شده است. این بقعه که دارای گنبدی نیلوفری است رو به شمال و در کوچه ای منتهی به بازار میوه فروش ها قرار گرفته است. در سردر ورودی نیز کاشی هفت رنگ استفاده شده و بر روی آنها تصاویر گل و بوته نقش بسته است. بر روی برخی از آنها نیز آیات قرآنی و احادیث به خط ثلث نگاشته شده

است. بر روی برخی دیگر تصاویر وقایع کربلا نقش بسته است و در پایان نیز تاریخ ۱۳۱۰ ه.ق. قید شده است.

تصویر ۳- بقعه سید تاج الدین غریب (مآخذ: www.pachin.com)

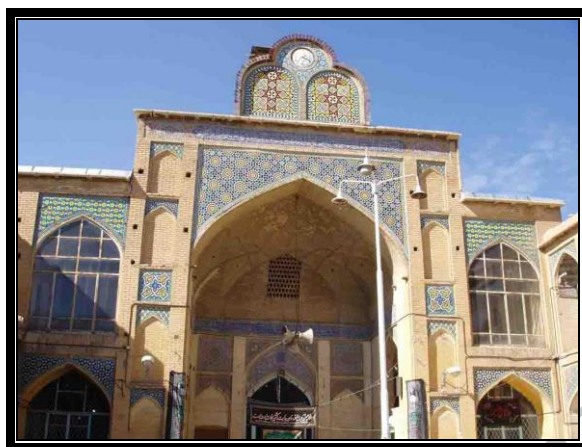
- کلیسای آرامنه: سابقه اقامت آرامنه در شیراز حداقل به قرن نهم هجری می رسد. بنابراین وجود کلیسای تاریخی در شیراز امری طبیعی به نظر می رسد. درکوی معروف به «سرجوی ارمنی ها» که به مسافت کمی از خیابان قآنی در کوچه های شرقی خیابان مزبور واقع است کلیسایی با نقاشی های اصیل عهدسبک صفویه به چشم می خورد که در زمان شاه عباس دوم صفوی در سال ۱۶۶۲ میلادی آن را ساخته اند. سقف نقاشی تالار اصلی کلیسا وطاقچه بندی و مقرنس کاریهای گچی در حاشیه وسط دیوار از آثار هنری دوران صفوی بوده سنگهای قبور شخصیت های مسیحی بر دیوارهای کلیسا نصب است. قابل توجه این که از داخل تالار و نمازگاه سقف نقاشی و گچبری شده و گنبدی شکل است، حال آن که از خارج و در روی پشت بام اثری از گنبد مدور و گنبدی شکل دیده نمی شود.

تصویر ۴- کلیسای آرامنه شیراز (مآخذ: نگارنده)

- مسجد مشیر: این مسجد زیباترین مسجد دوره قاجار در شیراز است و به وسیله « میرزا ابوالحسن خان مشیر الملک» وزیر مملکت فارس در سال های ۱۲۶۵ تا ۱۲۷۴ ه. ق ساخته شده است. در شمال مسجد شبستان کوچکی است که با کاشی های رنگی منقوش زیبایی پوشیده شده و سقف دو زاویه شمالی آن به طرز زیبایی با کاشی های زیبا مقرنس کاری شده است. در پیشانی شبستان طاق نمای مرتفعی است که آیات قرآنی با خطوط درشت ثلث عالی بر آن نگاشته شده و بر فراز این شبستان دو گلدسته کاشیکاری ساخته شده است. در سمت شرق مسجد طاق نمای بلندی دیده می شود که به شکلی زیبا با کاشی مقرنس کاری شده و کتیبه ای به خط ثلث از آیات قرآنی دارد و در پشت طاق نما دالان و در بزرگ مسجد است که در بازارچه ارمنی ها گشوده می شود. این مسجد همچنین

دارای یک محراب کاشیکاری بسیار زیبا و حوضی به طول ۲۵ و به عرض ۱۰ متر در وسط حیاط است.

تصویر ۵- مسجد مشیر شیراز (مآخذ: نگارنده)

- خانه فروغ الملک (موزه مشکین فام): این بنا که مربوط به اواخر دوران قاجار است در بافت قدیمی شیراز، در محله سنگ سیاه و در پشت امامزاده بی بی دختران واقع می باشد. مساحت کلی بنا حدود ۱۱۰۰ متر مربع، که در سه طبقه و شامل زیر زمین طبقه همکف و طبقه اول است. خانه فروغ الملک که دارای دو بخش بیرونی و اندرونی با دو حیاط جداگانه، عمارت شاه نشین، حوضخانه، حمام، آشپزخانه و ... است. از سال ۱۳۲۹ تا اواسط دهه ۵۰ با نام دبستان فروغ الملک مورد استفاده آموزش و پرورش قرار گرفته است. این بنا از سال ۱۳۸۱ پس از مرمت و بازسازی در اختیار آقای حسن مشکین فام قرار گرفت و کاربری آن به موزه هنر معاصر فارس تغییر یافت، اشیاء موجود در موزه شامل صدها قطعه از هنری است که طی بیش از نیم قرن توسط ایشان تهیه و گردآوری شد و شامل دو بخش عمده آثار هنری خانواده مشکین فام و آثار هنرمندان معاصر فارس می باشد که بر حسب نوع اثر هنری و یا تکنیک و دوره آفرینش در قالب بخش هایی با آثار حجاری و نقش برجسته، خوشنویسی، نقاشی، عکاسی، هنرهای تجسمی و ... تقسیم بندی گردید و به نمایش گذاشته شده است.

تصویر ۶- خانه فروغ الملک (موزه مشکین فام) شیراز (مآخذ: نگارنده)

شیراز به عنوان پایتخت فرهنگی ایران و مامن آثار تاریخی فراوان، باید دارای برنامه ای منسجم برای جهانگردان و گردشگران باشد تا از پراکندگی و متفرق شدن آنها در سطح شهر جلوگیری شود. در این راستا باید از جهانگردی هم به عنوان هدف ترمیم و بازسازی شهر و هم به عنوان یک عامل و یک بهانه ناپیدا برای تغییر بافت اجتماعی محلات تاریخی به منظور بازسازی بهره گرفته شود. از اینرو موضوع گردشگری را مورد بررسی قرار می دهیم:

۱-۱- تعریف گردشگری

واژه گردشگری، معادل کلمه لاتین «توریسم»، از دو بخش ترکیب شده است: واژه فرانسوی «تور» به معنای سفر، گشت، مسافرت، سیاحت که ریشه در لغت لاتین «ترنر» به معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدا و مقصد و چرخش دارد، که از یونانی به اسپانیایی و فرانسه سرانجام به انگلیس راه یافته است. پسوند «یسم» که اشاره به مکتب یا اندیشه ای فلسفی، مذهبی، سیاسی، ادبی و جز اینها دارد. بنابراین، توریسم به مکتبی گفته می شود که پایه فکری آن سیاحت و گردشگری است (Rogers, ۱۹۸۲).

۱-۲- تاریخچه گردشگری

مسافرت های کوتاه مدت - که امروزه متداول است- پدیده ای نسبتاً جدید است. پیش از این، افراد معدودی از اوقات فراغت خود لذت می بردند. مردم عادی وقت آزاد خود را به امور مذهبی اختصاص می دادند و به همین دلیل روزهای تعطیل، روزهای مقدس تلقی می شدند. با پیدایش مناطقی که چشمه های آب معدنی داشتند، مردم جهت معالجه و درمان بیماری ها به آن نقاط مسافرت می کردند. با فرارسیدن عصر خرد و منطق، مردم مسافرتهاى فرهنگى رانیز به سفرهای خود افزودند و از اینجا مسافرت و تورهای بزرگ مورد استقبال قرار گرفت. با شتاب گرفتن سیر تحولات اقتصادی و اجتماعی کشورها، سطح درآمد ها و شرایط کاری بهبود یافت و به تدریج مردم وقت آزاد بیشتری پیدا کردند. در همین حال وضعیت حمل و نقل نیز بهبود یافت و رسیدن به مقصد سریع تر و ارزان تر شد. همه این تحولات نتیجه انقلاب صنعتی (رنسانس) بود. در نیمه اول قرن ۱۹ میلادی نیز، طبقات پردرآمدبر دامنه مسافرت های خود افزودند. ایجاد شبکه حمل و نقل هوایی، باعث رشد مسافرتهاى داخلی و خارجی شد، ولی هنوز هم امکان استفاده از تعطیلات و اوقات فراغت برای مردم عادی و با درآمد متوسط محدود بود (داس و ویل، ۱۳۷۹).

۱-۳- دسته بندی ماهیتی گردشگری

- گردشگری فرهنگی: امروزه یکی از عوامل جذب کننده جهانگردان به مقصد مورد بازدید عامل فرهنگ است که متفاوت از فرهنگ جهانگرد باشد در واقع این تفاوتها است که ایجاد انگیزه می نماید و عزم سفر را در افراد به وجود می آورد. در اینجا شناخت فرهنگها در ارتباط با صنعت جهانگردی از اهمیت ویژه ای برخوردار است ابتدا از فرهنگ خودی و سپس فرهنگ دیگر جوامعی که قصد تبادل جهانگرد را با آنها داریم باید آگاه باشیم. بسیاری از صاحب نظران عقیده دارند کسی که فرهنگ خود را نشناسد از شناخت دیگر فرهنگها نیز عاجز است. فرهنگ معمولاً به خوبی یک پدیده اقتصادی عمل می کند و مطلوبیت کالا و خدمات معمولاً با فرهنگ ترکیبی در آنها ارائه می شود.
- گردشگری تاریخی: کشور ایران مهد یکی از نخستین خاستگاههای تمدن بشری است که برخلاف بسیاری از تمدنهای باستانی دیگر، تداوم و پیوستگی حیات تاریخی خود را حفظ کرده است. این تاریخ طولانی به دو دوران بزرگ باستانی و اسلامی تقسیم می شود که هر کدام به نوبه خود شامل دوره ها و لایه های تمدنی، فرهنگی و تاریخی متعدد هستند. آثار به جا مانده از دوران پیش از اسلام (از جمله تمدنهای ایلامی، سومری، آشوری، مادی،

هخامنشی، اشکانی، ساسانی و ... و دوره‌های اسلامی (از جمله سامانی، غزوی، سلجوقی، مغولی، تیموری، صفوی، زندیه، قاجاری و ...) مجموعه‌ای عظیم و رنگارنگ را تشکیل می‌دهند که اغلب آن‌ها در شهرهای مختلف کشور و نواحی اطراف آن‌ها پراکنده‌اند. این آثار از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری ایران هستند که نه تنها اساس هویت و فرهنگ ملی و دینی ما را تشکیل می‌دهند، بلکه به منزله بخشی مهمی از تمدن و فرهنگ جامعه بشری، مورد توجه و علاقه مردمان مختلف جهان هستند.

- گردشگری مذهبی: ارزش‌ها و اعتقادات مذهبی و دینی یکی از مهمترین و قدیمی ترین انگیزه های رفتن به مسافرت بوده است. جاذبه های زیارتی و مذهبی هم مانند دیگر قابلیت های توریستی در شهرهای ایران کم نیستند. بقاع متبرکه و آرامگاه های امامزاده ها و اولیای دینی و مذهبی، بزرگان اقوام، افراد خیر و خوشنام، هنرمندان، شعرا و فرهیختگان در بسیاری از شهرهای ایران مانند شیراز، اصفهان، یزد و ... پذیرای گردشگران مختلف میباشند.

- گردشگری سلامت: گردشگری پزشکی یا توریسم پزشکی شاخه ای از گردشگری سلامت است که در آن شخص از کشوری پیشرفته به سایر نقاط دنیا سفر می‌کند تا از خدمات پزشکی کشور مقصد در مراکز درمانی بهره‌مند شود. در اغلب موارد، هدف از توریسم پزشکی بهره‌مندی از قیمت پایین خدمات پزشکی یا دریافت سریع‌تر خدمات در سایر نقاط دنیاست. طبق تعریف سازمان جهانی گردشگری، توریسم پزشکی یعنی سفر به منظور درمان بیماری های جسمی یا انجام نوعی از عمل های جراحی زیر نظر پزشکان در بیمارستان ها یا مراکز درمانی. گردشگری پزشکی از زیرشاخه‌های گردشگری سلامت است. این نوع سفر از اوایل ۱۹۹۰ به دلایل مختلفی همچون جهانی شدن و آزاد سازی تجارت، تغییرهای نرخ ارز در اقتصاد، در نتیجه محبوبیت کشورهای آسیایی از این حیص و بحران های اقتصادی در منطقه کشورهای آسیایی (که سبب شد بیشتر به این صنعت توجه شود) رایج شد.

۱۱-۴- دسته بندی مکانی گردشگری

- شهری: گسترش گردشگری شهری، دارای پیامدهای مختلفی است که از طریق پاسخگویی به نیازهای متنوع شهروندان و ایجاد منافع گوناگون، سرانجام به کاهش مشکلات زندگی شهری و اعتلای کیفیت محیط شهری کمک می‌کند.

- گردشگری شهری و کمیت و کیفیت آن، یکی از شاخص‌های مهم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فضایی شهر به حساب می‌آید.
- گردشگری شهری، ارتباط تنگاتنگی با فضاهای شهری، به ویژه محوطه‌ها و بافت‌های با ارزش طبیعی، اجتماعی، تاریخی و فرهنگی دارد. بنابراین باید در طرح‌های توسعه و عمران شهری به منزله یک محور اصلی، ساماندهی و مدیریت شود.
- گردشگری شهری اگر چه در محدوده و سطح محلی عمل می‌کند، ولی لازمه و مبنای هر نوع توسعه گردشگری در مقیاس منطقه‌ای ملی و بین المللی محسوب می‌شود.

جدول ۲- منافع مهم گردشگری شهری

انواع منافع	موارد
منافع شخصی	افزایش سلامت جسمی و روانی، رشد خلاقیت، تکامل شخصیت و
منافع اجتماعی	تقویت روابط خانوادگی، پرورش روحیه جسمی، افزایش بهره‌وری

عمومی و ...	
افزایش اشتغال و درآمد، توسعه و عمران شهری، توسعه زیرساختها و خدمات عمومی و ...	منافع اقتصادی
حفظ منافع طبیعی و میراث فرهنگی، جلوگیری از اشغال اراضی شهری، ترویج فرهنگ زیست - محیطی و ...	منافع محیطی

- **روستایی:** گردشگری روستایی به عنوان یک فعالیت تفریحی اجتماعی، در نیمه دوم قرن هجدهم در انگلستان و اروپا شکل گرفت. پیش از آن هم مناطق روستایی برای فعالیت‌های تفریحی مورد استفاده قرار می‌گرفتند، اما شرکت در این فعالیت‌های تفریحی محدود به اقشار برتر جامعه بود. در قرن نوزدهم و بیستم به دلیل توسعه حمل و نقل و سهولت جابه‌جایی، راه‌یابی به روستاها آسان شد. رشد سریع تقاضا برای گردشگری روستایی از سال ۱۹۴۵ آغاز شد. در این زمان گردشگری روستایی شاهد رشدی چشمگیر و گردشگری بین‌المللی نیز شاهد رشد جمعیت بود و افزایش تقاضا برای گردشگری روستایی تا اندازه‌ای منجر به توسعه گردشگری شد. کنفرانس جهانی گردشگری، گردشگری روستایی را شامل انواع گردشگری با برخورداری از تسهیلات و خدمات رفاهی در نواحی روستایی می‌داند، که امکان بهره‌مندی از منابع طبیعی و جاذبه‌های طبیعت را همراه با شرکت در زندگی روستایی و کار در مزرعه و کشاورزی، فراهم می‌آورد.
- **طبیعی:** بیش‌تر سکونت گاه‌های مهم ایران در مجاورت منابع ارزشمند طبیعی مثل رودخانه‌ها، دره‌ها، جلگه‌ها، چشمه‌ها، کوهپایه‌ها، جنگل‌ها و مراتع شکل گرفته‌اند. به همین دلیل تقریباً تمام شهرهای ایران، به ویژه شهرهای قدیمی، به نحوی از منابع و جاذبه‌های طبیعی برخوردارند یا به آن‌ها نزدیک هستند. با توجه به وضعیت متنوع اقلیمی و موقعیت کلان جغرافیایی ایران، تقریباً در تمام فصول سال، ساکنان شهرها می‌توانند به مواهب طبیعی تابستانی و زمستانی دسترسی داشته باشند. این وضعیت، یکی از ویژگی‌های بارز محیط طبیعی ایران محسوب می‌شود که کشورهای معدودی در جهان از آن بهره‌مند هستند.

۱۲- نتیجه گیری

پژوهش حاضر پس از بیان خصوصیات بافت‌های تاریخی، خصوصیات ابنیه با ارزش در بافت تاریخی و بررسی اصول و ضوابط مدون طراحی در بافت تاریخی به بررسی محله مورد مطالعه (محله سنگ سیاه شیراز) و اماکن تاریخی موجود در آن محله می‌پردازد. همچنین مبحث گردشگری را از دریچه تاریخی، ماهیتی و مکانی مورد بررسی قرار می‌دهد.

ترکیب سبک تاریخی و مفاهیم اجتماعی برای هر شهر یک هویت ویژه را ایجاد می‌نماید. شهرهای تاریخی به دلیل هویت ویژه آنها، اتصال کالبدی با گذشته و تداوم سنتی زندگی ارزشمند می‌باشند. همچنین شیوه‌هایی که یک کشور بوسیله آن خود را به جهانگردان عرضه می‌نماید می‌تواند با عوامل فرهنگی مشخص گردد. طراحان با حساسیت نسبت به محیط تاریخی، مسئولیت بزرگی را نسبت به کار خویش حس خواهند نمود. حس این آگاهی که کارشان می‌تواند بر زمان ظاهر در تاریخ که محیط آن را آشکار می‌سازد، تاثیرگذار باشد. اگر طرح بی جهت تاریخی باشد، ممکن است باعث شود محیط بیش از حد تعادل، ظاهری تاریخی بیابد. بالعکس اگر مصالح جدید و محل تزریق گردد کیفیت تاریخی محیط کاهش خواهد یافت.

بنابراین، قدرت طراحان در این است که با حس مسئولیت، احترام به شخصیت ویژه محیط و نگرش اصولی نسبت به تغییر، توسط کاهش یا افزایش متن تاریخی، موجبات بهبود بافت را فراهم آورند.

منابع

- افسر، کرامت اله، ۱۳۵۳، تاریخ بافت قدیمی شیراز، سلسله انتشارات انجمن آثار ملی، تهران .
- پورجعفر، محمدرضا، ۱۳۸۸، مبانی بهسازی و نوسازی بافت قدیم شهرها، انتشارات پیام، چاپ اول.
- حبیبی، محسن؛ مقصودی، ملیحه، ۱۳۸۶، مرمت شهری: تعاریف، نظریه ها، تجارب، منشورها و قطعنامه های جهانی، روش ها و اقدامات شهری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- حسینی کومله، مصطفی - ستوده علمباز، فاطمه، ۱۳۹۲، نقش خاطره جمعی در باززنده سازی بافتهای شهری: ارائه راهکار در خصوص ناحیه تاریخی لاهیجان، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۱۸، شماره ۴، زمستان .
- جی. رو، پیتر، ۱۳۸۴، گفتگوی جهانی: طراحی شهری در بافتهای تاریخی در زمان حاضر، مجله آبادی، شماره ۴۹.
- داس ویل، راجر، ۱۳۷۹، مدیریت جهانگردی (مبانی، راهبردها و آثار)، ترجمه محمداعرابی/ داودایزدی، دفتر پژوهشهای فرهنگی، چاپ دوم، تهران.
- عظیمی، شراره پرتوی، پروین - شهابیان، پویان، ۱۳۹۱، مقاله: مدل مفهومی و چارچوب تحلیلی ساختار فضایی - عملکردی باززنده سازی - بافت های تاریخی، با تکیه بر گردشگری شهری نمونه موردی: محدوده مرکزی تهران، نامه ی معماری و شهرسازی، دو فصلنامه دانشگاه هنر، شماره هشت .
- کردوانی، پرویز - مورد غفاری، ونوس، ۱۳۹۰، توریسم و رویکرد نوسازی در طراحی بافت های تاریخی شهری مطالعه موردی: شهر اصفهان، / فصلنامه جغرافیایی سرزمین، علمی - پژوهشی، سال هشتم، شماره ۳۰، تابستان.
- کوچکیان فرد، حسین، ۱۳۸۶، شورای اسلامی شهر، میراث دار فرهنگ و تاریخ شهر در زندگی مدرن، ماهنامه اطلاع رسانی، آموزشی و پژوهشی، شماره بیستم، اسفند .
- کول آبادی، فریده، ۱۳۸۸، بازسازی واحیاء در بافت های فرسوده شهری/ همایش بهسازی و نوسازی.
- کیانی، مصطفی - گلزار یونسی، ۱۳۸۵، طراحی در محدوده های تاریخی و نگرشی بریک طرح باززنده سازی در مجموعه تاریخی شوستر، فصلنامه شهرسازی و معماری آبادی، شماره ۵۱، صص ۷۴ - ۷۹.
- Adam, R. (۱۹۹۸) Tradition: the driving force of urban identity. IN WARREN, J., WORTHINGTON, J. & TAYLOR, S. (Eds.) Context: new buildings in historic settings. York, Architectural Press.
- CANTACUZINO, S. (۱۹۹۸) Assessing quality: the pertinent criteria for designing buildings in historic settings. IN WARREN, J., WORTHINGTON, J. & TAYLOR, S. (Eds.) Context: new buildings in historic settings. York, Architectural Press
- Goeldner/R- Brenet Ritchie/J.R., tourism/ principles-practices- philosophies, John Willey & sons, ۲۰۰۶
- Rogers /P, 'Conservation and implementation' in R.Zetter, Oxford, ۱۹۸۲.